

СЕКЦІЯ «ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО»

УДК 811.161.2(075.8)

Онуфрієнко Г. С.

д-р філос. у філол. науках, доц. НУ «Запорізька політехніка»

ЗАГОЛОВОК ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ВЕРБАЛЬНИЙ МАРКЕР БАЗОВОГО КОНЦЕПТУ НАУКОВОГО ТЕКСТУ В АКАДЕМІЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Надскладна мультилінгвальна природа феномену наукового тексту (НТ) детермінує у мовознавчій науці різнопараметральність й різноаспектність його студювань, спрямовуючи фокус дослідження в першу чергу на константні його змістово-структурні компоненти.

У науковому дискурсі саме на заголовок у тексті як цілісному й чітко структурованому завершеному продукті самостійної мисленнєво-мовленнєвої творчості автора або авторського колективу дослідників покладено функції актуалізатора квінтесенції цього вербального тексту. З повного розуміння заголовку наукового тексту (ЗНТ) шляхом усвідомлення базового концепту (БК) в ньому розпочинається доволі непростий процес вдумливого знайомства адресата з інформаційним ресурсом тексту задля визначення й можливостей впровадження набутих нових знань у своїй фаховій діяльності. Тож від довершеності комплексу параметрів ЗНТ не можуть не залежати стратегія, тактика і результати подальшого його аналітичного опрацювання та проблемного обговорення у таких сучасних форматах колективної академічної комунікації, як конференції, симпозіуми, форуми, круглі столи. Цим й умотивовано доцільність комплексного аналізу заголовку як інформаційного актуалізатора, вербального маркера БК наукових текстів, які як продукт інтелектуальної творчості презентують різне своє призначення в академічному дискурсі, мають різні масштаби впливу на адресат у комунікаційному просторі і різні квалітативні та квантитативні особливості. Нині в науковій періодиці порушуються питання щодо коректності формулювання ЗНТ засобами різних мов, що посилює вимоги до когнітивно-комунікативної компетентності автора НТ, а відтак потребує високого ступеня відповідальності за точність формулювання ЗНТ як державною, так і англійською мовою для опублікування у фахових українських журналах та виданнях, індексованих у МНБД.

У колі сучасних дослідників різних аспектів НТ є автори і наукових монографій, і новаторського типу підручникових видань. Серед них –

українські мовознавці з науково-дослідних установ та ЗВО, зокрема Катерина Городенська, Надія Зелінська, Жанна Колоїз, Леся Малевич, Галина Онуфрієнко, Марія Пентилюк, Олена Селіванова, Пилип Селігей, Тетяна Симоненко, Олександр Стишов, Ірина Турута, Тетяна Яхонтова та інші. У контексті теорії речення як одиниці мовної комунікації (МК) розглядав заголовок у своїх працях видатний український філолог XIX ст. Олександр Потебня, ім'я якого присвоєне Інституту мовознавства НАН України. Характеризували заголовки на прикладі текстів у різних функційних стилях Л. Ф. Грицюк, І. М. Кочан, Н. Ф. Непийвода, звертаючи при цьому увагу на неоднорідність текстової прагматичної інформації. Метою цього дослідження, виконаного у відповідності до завдань другого етапу кафедральної НДР 06211 «Текст у сучасній професійній комунікації українською мовою», є визначення параметрів ЗНТ й обґрунтування специфіки їх формулювання на засадах принципів екології МК та в контексті цільового призначення НТ [1] у сучасному українськомовному академічному дискурсі.

У науковій царині і в теоретичному, і у прикладному вимірах досліджень завжди постає проблема якнайточнішого визначення ознак об'єкта аналізу задля поглибленого їх комплексного вивчення з метою забезпечення їх подальшої презентації в науково-навчальній літературі. Ознаки ЗНТ як обраного нами предмета дослідження постають й достатніми умовами його функціонування в академічному комунікаційному просторі. До найперших зі спільних ознак ЗНТ у різних дискурсах більшість науковців відносить його стислу, сконцентровану, максимально спаковану вербальними засобами певної мови інформацію про зміст тексту. В деяких роботах зазначено серед ознак заголовку також виразність, здатність зацікавити, втім вони набувають умотивованості у досить обмеженому колі дискурсів на кшталт художнього, публіцистичного. Це також стосується й такої ознаки заголовку, як його запам'ятовуваність. Аналіз журнальних публікацій про заголовкові конструкції текстів переконує, що найчастіше їх досліджують у певному ракурсі (змістовому, структурному), хоча об'єктивно закономірним є проведення досліджень в інтегративній проєкції діалектичної єдності змісту та форми НТ і з урахуванням аналітично визначених відмінностей усної й письмової форм НТ [2].

Виокремленість заголовку в структурі НТ зумовлена його цільовим призначенням, комунікативним й пізнавальним потенціалом, потребами адресата оперативно здійснювати пошук інформації за її спакованим у формат ЗНТ вербальним еквівалентом. Заголовки усіх жанрових різновидів НТ від малих форм (тези доповіді) і до великих за масштабами (монографія, дисертація, науково-дослідний проєкт) – це важлива для його правильного розуміння інформативна одиниця, яка обов'язково має відповідати змісту

тексту, узагальнюючи його та «згортаючи» до двох взаємозалежних складників: теми й реми (про що саме йтиметься в цій темі). Найоптимальніша локація реми в ЗНТ – друга його структурна частина, про яку найчастіше сигналізують лексеми «як», «в аспекті», «в контексті», «в ракурсі», «на прикладі», «у площині», «крізь призму», «у дзеркалі», «стосовно» або ж використана двокрапка, що в номінативній структурі односкладного речення є еквівалентною «а саме». Тільки така бінарна (тема-рема) структура ЗНТ виконує свої дві базові функції: когнітивну та мовнокомунікативну, забезпечуючи повну відповідність між заголовком і текстом, не призводячи до протиріччя між ними чи навіть взаємовиключення, та коректно орієнтує (а не дезорієнтує) читачів щодо змістової специфіки та новизни цього тексту, полегшуючи і скорочуючи час пошуку наукових джерел для складання тематичної картотеки з певного питання чи проблеми. Сутність актуального членування заголовку (АЧЗ), який автори НТ, наприклад, статей, тез доповідей, мають синтаксично оформлювати засобами односкладного номінативного речення, – це його смислове структурування в рамках самого тексту на тему (вихідне, відоме, дане, основа) і рему (нове, ядро, повідомлюване, похідне), тобто бінарний розподіл: предмет повідомлення (тема) і те, що повідомляється про цей предмет (рема). Комунікативно значущою та інформаційно важливою для адресата є саме рема, яка повідомляє нове, наголошує на ньому. Надто важливою умовою забезпечення ефективності й переконливості МК є бінарність структури ЗНТ (наукових статей, доповідей, курсових, дипломних, конкурсних і дисертаційних робіт, а також формулювання розділів у великих за обсягом НТ). Це ґрунтується на теоретичних засадах АЧР, які розробив ще 1947 р. чеський лінгвіст Вілем Матезіус.

Формулювання ЗНТ – справа не тільки обов'язкова, але й надскладна, бо за своєю природою є інтелектуальною, та надвідповідальна, оскільки автор НТ мусить убезпечити користувача від дезінформування та псевдоінформування, гарантуючи повну узгодженість між заголовком і метою, змістом, висновками НТ. Мінімізований варіант алгоритмічного припису для автора НТ з виконання цієї аналітико-синтетичної процедури пропонуємо такий: 1) ясно уявляти, про що саме самостійно, на засадах академічної доброчесності писатимете в НТ; 2) конкретно сформулювати мету, тобто кінцевий результат, якого прагнете досягти своїм дослідженням та віддзеркалити у самостійно написаному НТ; 3) знати, що дійсно нового пропонуватимете у висновках НТ в результаті самостійно виконаного дослідження.

Якщо порівняти в цьому сенсі ЗНТ у дискурсах формальних, природничих наук та соціально-гуманітарних, то тенденція до максимальної точності й визначеності базового концепту заголовкових речень є більш характерною для НТ з біології, кібернетики, математики, фізики, техніки, які скеровані на когнітивну стратегію, орієнтовану на модус знань за результатами

експериментів. Серед найбільш поширених нині недоліків ЗНТ з огляду на пріоритети академічної комунікації, принципи наукової етики й екології МК зафіксовано такі: відсутність базового концепту (реми) в ЗНТ передусім у текстах малих форм, що повністю нейтралізує комунікативну потребу і нівелює когнітивну значущість цього тексту як джерела з новими знаннями, ідеями, висновками; інформаційний конфлікт між заголовком і змістом тексту, зокрема неузгодженість ЗНТ і змістового параметру тексту; ЗНТ у вигляді простого двоскладного речення з використанням тире між іменниковими підметом і присудком, що виконує функцію гасла в МК; неточність ЗНТ через брак його семантичної визначеності автором; використання в ЗНТ неправильно зрозумілих/застарілих/некоректно інтерпретованих автором термінів у супереч усталеним академічним дефініціям цих понять, розміщеним у довідковій та науково-навчальній літературі.

Отже, ЗНТ як структурно локалізований, втім константний компонент кожного НТ, покликаний виконувати цілий спектр взаємопов'язаних функцій з актуалізації інформації НТ на засадах наукової етики та екології МК, тобто набувати рівня довершеності як за квалітативними параметрами (передусім це інформаційна достатність та переконливість у сенсі АЧЗ; наявність базового концепту НТ і максимальна вмотивованість ЗНТ щодо використання лексем на позначення у ньому понять; відсутність у ЗНТ конотацій на кшталт підтекстів та багатозначності; відсутність у ЗНТ проявів псевдоінформування та дезінформування; відповідність ЗНТ вимогам академічної доброчесності; змістово-структурна цілісність ЗНТ завдяки бінарності синтаксичної конструкції «тема-рема»), так і за квантитативними (зокрема, достатність лінійної довжини ЗНТ, умотивована обсягом нових знань у НТ; повна і наскрізна узгодженість ЗНТ з метою, завданнями, змістом та авторськими висновками у цьому НТ). Наявність у ЗНТ зазначених квалітативних та квантитативних параметрів підтверджує виконання ним свого цільового призначення в академічній комунікації – бути вербальним маркером базового концепту текстової інформації задля досягнення ефективної й переконливої МК та створення умов для її перспектив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Онуфрієнко Г. С. Мовно-когнітивні та комунікативно-риторичні пріоритети тексту як транслятора результатів продуктивної наукової творчості. Запорізькі філологічні читання: Матеріали Всеукр. наук. конф. (11-12 листопада 2021 р.). Львів-Торунь : Liha- Pres, 2021. С. 82-86.

2. Onufrienko H. S., Kovalenko Y. V. Text format of the scientific report for the conference and abstracts of this report: common and different. Modern problems in science. Proceedings of the XIX International Scientific and Practical Conference. Vancouver, Canada. 2022. Pp. 626-629.